

מדברים בשפת הגוף

איברי גוף האדם הם מקור רב השראה למילים, לפעלים, לניבים ולשימושי לשון. כשהתבונן האדם על סביבתו הוא תיאר את הנוף במושגים הלקוחים מגופו. כך אנו מוצאים בתנ"ך את הצירופים 'ראש ההר', 'צלע ההר', 'כַּתֵּף הַהַר', 'שן הסלע', 'שפת הנחל', 'לב הים' ו'לשון ים', ובספרות ימי הביניים 'רגלי ההר'. בעברית החדשה הצטרפו אליהם הצירופים 'גב ההר', 'פני השטח', 'פני הים' וגם 'אצבע הגליל' על פי צורת האזור במפה. האיברים – ובעיקר הגפיים – שימשו בימי קדם כלי מדידה, ולכן כמה יחידות מידה קרויות על שמם. בתיאור קומתו הנישאה של גלית נאמר: "וַיֵּצֵא אִישׁ הַבְּנִים מִמַּחְנוֹת פְּלִשְׁתִּים, גְּלִית שָׁמוּ מִגֵּת, גָּבְהוּ שֵׁשׁ אַמּוֹת וְזָרְתִּי" (כנראה כשלושה מטרים; שמואל א יז, ד). האמה, שהייתה יחידת האורך המרכזית בתנ"ך ובספרות חז"ל, אף הניבה כמה ביטויים ובהם 'ד' אמות' ו'אמת מידה'. ומלשונות אירופה קיבלנו בעת החדשה את הַרְגֵל לציון מידת גובה.

כמה משמות האותיות הם שמות של איברים, והם משקפים את צורתן של האותיות העתיקות שהיו ביסודן ציורים: ל – יו"ד (יד), ׀ – כ"ף, עיני, ר – רי"ש (ראש) ועוד. היותם של איברי הגוף בתשתית לשוננו בא לידי ביטוי בנוכחותם הבולטת באחת מקבוצות המילים הבסיסיות ביותר בשפה – מילות היחס: ליד, על יד, על ידי; לרגל; לפי; על פי (מן פה); לפני, מפני (מן פנים); בעקבות, עקב; לגבי, על גבי (מן גב).

שמות האיברים הם גם מקור לשמות פריטי לבוש כגון מצחייה, כתפייה וצווארון, ולשמות אביזרים כגון עינית, פייה, פומית (מן פום = פה בארמית) אזניות, ידית ורגלית.

נוסף על שימושים אלו באיברי הגוף, לשוננו גזרה וגוזרת מהם פעלים להבעת פעולות הקשורות בהם: מי שמטה אוזן – **מַאֲזִין**, כפי ששוררה דבורה: "שָׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ רִזְנִים" (שופטים ה, ג), וכיום **מַאֲזִינִים** הם מי שמקשיבים לרדיו או לקונצרט. **מְרַגֵּל** הוא מי שהולך ממקום למקום ברגליו ואוסף מידע: "וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן מִן הַשְּׂטִיטִים שְׁנַיִם אַנְשִׁים מִרְגָּלִים חֹרֵשׁ לֵאמֹר לָכוּ רְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְאֶת יְרִיחוֹ" (יהושע ב, א). בלשון התנ"ך **בָּרַךְ** פירושו כרע על ברכיו, ועל עבד אברהם נאמר "וַיִּבְרַךְ הַגְּמָלִים מִחוּץ לְעִיר אֶל בְּאֵר הַמַּיִם" (בראשית כד, יא), כלומר הורידם על ברכיהם. יש הקושרים אף את הפועל **בָּרַךְ** לכריעת הברך. המשלך בידו אבן וכדומה – **מִיָּדָה**. וספר משלי תרם לנו את הפועל **הִלְשִׁין** מן לשון: "אַל תִּלְשֵׁן עִבְדְּ אֶל אֲדֹנָיו כִּי יִקְלָלְךָ וְאִשְׁמֶתְךָ" (ל, ז).

בלשון חז"ל נוצר מן המילה עין הפועל **עִין** לציון התבוננות מעמיקה. עוד נוצר בה הפועל **הִצְבִּיעַ** מן המילה אֶצְבַּע, ובימינו הורחב שימושו להצבעה בפתקים בקלפי, להצבעה אלקטרונית ועוד. פועל אחר הגזור מאיבר גוף הוא **עָקַב** – הלך בעקבות משהו – מן עָקַב (בתנ"ך עָקַב פירושו 'רימה'). האף והנחיריים תרמו לעברית את הפועל **אָנַף** (רָגַז) ואת הפועל **נָחַר**, והעברית החדשה העשירה את הרשימה בפועל **הִכְרִיס** – השמין, העלה פֶּרֶס, ובצמד **מְרַפֵּק** ו**הִתְמַרְפֵּק** – נדחף בעזרת מרפקיו.